

Більська О.В.,

к.е.н., доцент, здобувач кафедри менеджменту організацій
і адміністрування,

Дніпровський державний технічний університет

ЯКІСТЬ ІННОВУВАННЯ ІНСТИТУЦІЙНОГО НАПОВНЕННЯ СОЦІАЛЬНИМИ КОМПОНЕНТАМИ РИНКОВОГО МЕХАНІЗМУ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Анотація. Розкрито особливості соціалізації національної економіки у порівнянні з розвиненими зарубіжними країнами і обґрунтовано необхідність формування відповідного інституційного середовища. Досліджено сформовані в національному економічному просторі за роки незалежного господарювання інститути, і встановлено зумовлені ними негативні явища, які гальмують соціально-інноваційний розвиток. Охарактеризовано прожитковий мінімум, норматив мінімальної заробітної плати та середньомісячної заробітної плати як інструментів прямого державного регулювання оплати праці, а отже, і задоволення потреб населення та забезпечення мотивації до праці. Проведено порівняння національних соціальних стандартів та державних соціальних гарантій з аналогічними інститутами підтримання соціальності в розвиненому зарубіжному суспільстві і встановлено шляхом розрахунків їх обґрунтовані рівні для України. Запропоновано обґрунтовані заходи щодо пом'якшення асоціальності цільових настанов інститутів і інституцій управління та регулювання, які утримують соціальні позиції населення в площині рецесії.

Ключові слова: соціалізація економіки, інститути, інновування, результативність, деструкції, оцінка, прогноз, перспективи.

Постановка проблеми. Країни світової спільноти сьогодні перебувають на різних рівнях суспільної динаміки, тим не менше в більшості з них реалізується за специфічними стратегіями соціальна спрямованість розвитку. При цьому в порівняно більш розвинених країнах органічно вписаним у систему суспільних відносин щодо забезпечення соціальності постає такий новаційний інститут як соціальна держава. Україна згідно Конституції теж є соціальною державою. Проте порівняно з іншими країнами механізм соціальної імунізації на національних теренах має суттєво відмінний характер. Як відомо, основним інструментом забезпечення соціальності у суспільстві є соціалізація економіки. І, якщо в зарубіжних країнах соціалізація економіки здійснюється за принципом нарощування, то в Україні шляхом відходу від практично тотального одержавлення на більш помірковані оптимізовані позиції. Тим не менше, незалежно від способу соціалізації національної економіки передбачають відповідні соціальні та економічні інститути, через які забезпечується соціальність. Ідеологія соціальної держави українського зразка так би мовити неосоціалізаційного типу вимагала активного включення наукової думки в процеси формування інституційного середовища та технології його функціонування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження і публікації за ними щодо проблем соціалізації економіки і її

оптимізації через формування відповідних ринку інститутів і інституцій характеризуються достатньою насиченістю різних думок та створенням наукових шкіл щодо пошуку прийнятної для країни певної єдності людини і суспільства та створенні таких суспільних конструкцій, які мали б задіяти на задоволення потреб населення весь наявний потенціал економіки. Можна виокремити у цьому контексті загальнотеоретичні розробки щодо соціалізації економічної системи Ю. Зайцева [1], В. Гришкіна [2], конкретизовані для України за досвідом ЄС В. Гейцем [3] та З. Вагаманюком [4] інституційні основи забезпечення функціонування ринку і підтримання добробуту населення на рівні наближеному до цивілізаційних стандартів. Проте у прагненні збалансування життєвого рівня переважної частини населення країни через утвердження і удосконалення інституційного механізму забезпечення соціальності йому так і не було надано якостей реального важеля впливу на соціальну динаміку. Більш того, сформовані за принципом трансплантації та запозичення інститути прийняли такі форми, які не сприяли безпосередній реалізації їх сутності. Є всі підстави стверджувати, що у національному просторі проблема полягає не в змістовному наповненні категорії інститут, а зовсім в іншому. Мова йде про руйнування конструктивних, створених і діючих за радянських часів інститутів, і відсутність дій стосовно формування їх нових ефективних моделей, відповідних ринковим умовам.

Постановка завдання. Керуючись нагальними вимогами посилення соціальної компоненти в забезпеченні суспільної динаміки на основі задіяння інноваційних джерел розвитку, нами в межах даної статті було поставлено завдання визначитися з неефективними з точки зору активізації людського потенціалу, а то й спотвореними формами інституційних норм, які утворені на рівні господарських відносин різних суб'єктів економіки і запропонувати на перспективу ефективні шляхи їх інновування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Незважаючи на існування різних визначень сутності категорії інститут з ним в основному пов'язують відносно стійкі компоненти громадського життя, які охоплюють «соціально визнані нормативно-ціннісні системи, еталони соціальної поведінки, форми організації соціальних зв'язків людей, функціональні органи керівництва і регулювання... що формують суспільні цілі та потреби й організують процес їхньої реалізації» [5, с. 20]. Навіть наведені характеристики інституту дозволяють констатувати його спрямованість на пом'якшення будь-якої невизначеності в людській взаємодії.

Дослідження впливу інститутів, сформованих в національному економічному просторі за роки незалежного господарювання, дозволяє стверджувати про зумовлення ними безлічі негативних явищ, які гальмують соціально-інноваційний розвиток. Базою формування спотворених інститутів або інститу-

ційних пасток є зорієнтованість на помилкову мету або стандарти, а також змішування цілей та засобів їх досягнення.

Поліфункціональною сприймається інституційна пастка, сформована встановленням прожиткового мінімуму, мінімального рівня заробітної плати та споживчого кошику, пільг для деяких категорій громадян, системи соціального захисту і соціального забезпечення для тих, хто ще або вже неспроможний до самозабезпечення, зміни підходів до надання суспільних послуг тощо при переході до ринкового механізму активізації економічної діяльності.

Інструментом прямого державного регулювання оплати праці, а отже, і задоволення потреб населення та забезпечення мотивації до праці постає прожитковий мінімум (ПМ). Відомо, що ПМ відповідно до Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» [6] визначено як базовий соціальний стандарт для розрахунку більшості показників соціального блоку Державного бюджету на відповідний рік, а саме встановлення мінімальної заробітної плати і пенсії та визначення низки соціальних допомог та виплат малозабезпеченим сім'ям, безробітним, інвалідам, багатодітним сім'ям тощо. Підкреслимо і той факт, що цей, так би мовити інструментальний стандарт, є основою під час визначення соціальних гарантій та стандартів обслуговування, а також стандартів забезпечення в таких галузях національної економіки, як освіта, охорона здоров'я, соціальне обслуговування та ін. у номінальних цінах зросла За станом на кінець 2015 р. ПМ порівняно з часом введення цього показника в регуляторну практику в 1999 р. зросла майже в 10 разів. Цю динаміку урядовці й політики наводять як соціальні здобутки і аргументи позитивних змін у стандартизації соціальних показників. Проте мало хто з політичної та урядової еліти акцентує увагу на мірі їх наближення до цивілізаційного рівня, а якщо такий не встановлено, то до міжнародних норм чи здобутків розвинених країн. З урахуванням цінних пертурбацій, які призвели до зростання впродовж 1999 – 2015 рр. споживчих цін більше ніж у 6,6 раза, реальне зростання ПМ за станом на початок 2016 р. не перевищило 1,5 раза. За нашими розрахунками, у разі підтримання купівельної спроможності доходу пересічного українця на рівні скорегованого на цінову динаміку ПМ, він мав би становити на початок 2015 р. понад 2 370,5 грн. Реальне його значення було вдвічі меншим. І навіть на 2017 р. його середнє значення не перевищить 1603,7 грн. [7]. Штучна мінімізація, а не оптимізація показника прожиткового мінімуму, призводить взагалі до неприйнятно низьких рівнів інших похідних від нього соціальних гарантій і консервує бідність в країні. Як наслідок, прийняті до реалізації на різних рівнях програми соціального інновування виявляються неспроможними згідно із закладеними в них потенціями впливу забезпечити позитивну соціальну динаміку й адекватно реагувати на допущені деструктивні аспекти в цьому контексті. Принциповість подібного упущення віднаходить аргументацію як у нарощуванні міри відставання соціальних позицій населення України від цивілізаційного поступу розвинених країн світової спільноти, так і в консервації асоціальних аспектів в управлінні соціальним розвитком.

Ще одним важливим формальним інститутом, який тісно пов'язаний з прожитковим мінімумом, є норматив мінімальної заробітної плати (МЗП), що гарантує забезпечення мінімальних потреб людини. В період з 1999 р. по 2009 р. розмір МЗП поступався ПМ, що засвідчує про реалії відтворення працездатності найманих працівників на рівні нижчому за фізіологічний мінімум. З точки зору соціального інновування ця регуляторна деструкція започаткувала формальне сприйняття пріоритету

нарощування фінансового потенціалу системи соціального захисту та соціального забезпечення населення над забезпеченням відповідності системи оплати праці ринковим змінам в економіці. Впливає, що держава з часу конституційного закріплення вимоги щодо гарантування доходів громадян на рівні не нижчому від ПМ її не виконувала. Така новаційна практика не гарантувала працюючим унормування оплати трудових затрат навіть на мінімальному рівні, з огляду на життєві потенції ПМ. Проте будь-яка людина, будучи зайнятою працею, має забезпечувати відновлення власних життєвих сил. Тільки на межі 2008–2009 рр. регуляторними діями було досягнуто перевищення абсолютного значення МЗП над ПМ. Але навіть після перевищення МЗП межі ПМ хоча і в незначних розмірах можна поставити під сумнів її потенційну здатність до забезпечення за її купівельною спроможністю потреб як працівників, так і їх родин. Відповідно до вимог Європейської соціальної хартії МЗП має бути у 2,5 рази більша від ПМ [8]. Отже, за умови відповідності реально складеного номінального ПМ усім вимогам МЗП у 2014 – 2015 рр. мала б становити 3 045,0 грн (1 218 x 2,5), а з урахуванням вартості споживчого кошику наприкінці 2012 р. у 3 000 грн – понад 7 500 грн або 631 дол. США за курсом на початок 2015 р. у 11,8867 грн/дол. США [9].

На сьогодні рівень української мінімальної зарплати демонструє навіть після підняття її до 3200 грн відповідність африканським соціальним гарантіям [10]. Україна за розміром мінімальної зарплати, безумовно, значно відстає від держав Європейського Союзу. Вона ще не пройшла шлях остаточного утвердження спектру соціальних інновацій прогресуючого характеру. Україні, щоб наздогнати досить бідну за рівнем мінімальної зарплати з країн ЄС Болгарію, необхідно збільшити ВВП щонайменше у 2,5 рази, а вихід на рівень Румунії вимагає нарощування ВВП у 2,8 раза. Подібний екскурс щодо соціальних здобутків Латвії, Словаччини, Естонії і Польщі свідчить про необхідність набагато більшої економічної активізації. Отже, підвищення мінімального рівня оплати праці до європейського є для українців одним з основних мотивів інтеграції до Євросоюзу.

При всіх деструкціях щодо рівня і регулювання МЗП вона виступає основою регулювання розмірів номінальної заробітної плати. За нашими розрахунками в 2015 р. рівень середньомісячної заробітної плати становив 71,2 % від її значення у 1990 р. [9]. За розрахунками фахівців заробітна плата в Україні забезпечує не більше ніж 21 % відтворення робочої сили, що не відшкодовує навіть прямих затрат праці і не викликає зацікавленості в переорієнтації робочої сили на пріоритетні сфери діяльності [11]. Україна надзвичайно багато втрачає бюджетних ресурсів через гальмування збільшення заробітної плати до цивілізаційного рівня. Першим і найпринциповішим підтвердженням цього твердження є зростання частки соціальних трансфертів у доходах населення і відповідне зменшення питомої ваги заробітної плати.

Згідно із соціальними стандартами ЄС, які відповідають якостям мінімальних соціальних норм, співвідношення між мінімальною і середньомісячною заробітною платою має зберігатися на рівні 1 : 3 [8]. Середньомісячна заробітна плата з урахуванням приведеного стандарту на кінець 2015 р. мала б становити 16 808 грн, або 769,5 дол. США (693,7 євро) $\{[(1218 \text{ грн} \times 2,5) \times 3]21,8447/11,8867\}$, а з урахуванням вартості реального споживчого кошика – 41 400 грн, або 1 895,2 дол. США (1 708,7 євро) $\{[(3000 \text{ грн} \times 2,5) \times 3] 21,8447/11,8867\}$.

Перманентна неспроможність держави щодо забезпечення купівельної спроможності середньомісячної заробітної

плати на рівні прийнятної достатності доповнилася і такою новацією, як заборгованість з виплат цієї максимально мінімізованої частки оплати праці. За станом на початок 2015 р. загалом у національній економіці заборгованість із виплати заробітної плати перевищила 2 545,8 млн грн., а наприкінці – 1966,0 млн грн. [9].

Висновки з проведеного дослідження. Наведені деструктивні соціальні інновації свідчать про асоціальність цільових настанов інститутів і інституцій управління та регулювання, які утримують соціальні позиції населення навіть не в стагнації, а в площині рецесії. Беззаперечно, для забезпечення керованої динаміки до соціальних вершин за доходами слід в умовах інноваційної моделі розвитку відійти від сповідуваної в Україні моделі формування соціальних показників і застосувати принципово нові, більш адекватні соціальним імперативам. Є всі підстави кваліфікувати щорічно встановлюваний показник ПМ як новаційний інститут, що дезорієнтує в політиці регулювання доходів населення через його невідповідності соціальному призначенню держави та сучасним реаліям життя. Прийняті до уваги і реалізовані в національному просторі мінімальні державні соціальні стандарти і гарантії на базі діючих значень ПМ є суттєво заниженими. Необхідно терміново оновити підходи до розрахунку ПМ і реалізувати надані йому відповідними законодавчими актами якості базового соціального стандарту. Гостро стоїть питання і стосовно реалізації вимоги щодо виходу при розрахунках ПМ з хибного кола зорієнтованості на одну людину і необхідності врахування того факту, що самотність є суспільною аномалією. Життєві реалії пов'язуються з утриманням за дохід на рівні ПМ неповнолітніх дітей, а інколи і осіб похилого віку. Орієнтиром до запровадження подібної новації слугує досвід ЄС, за яким ПМ визначається як «рівень заробітної плати, достатній для задоволення основних життєвих потреб сім'ї середнього розміру в конкретній економіці» [12, с. 234]. Можливо, наше бачення наукових основ формування ПМ, а на його основі і МЗП та середньомісячної в чомусь сприйматиметься як дискусійне, але в процесі визначення щорічного його рівня в бюджетному процесі слід виходити з умови перевищення темпів його зростання над індексом споживчих цін.

Література:

1. Зайцев Ю.К. Соціалізація економіки України та системна трансформація суспільства: методологія і практика : монографія / Ю.К. Зайцев. – К.: КНЕУ, 2002. – 188 с.
2. Гришкін О. В. Соціалізація економіки України : теорія, методологія, перспективи : монограф. / О. В. Гришкін. – Д : Пороги, 2005. – 498 с.
3. Інституційні засади формування економічної системи України: теорія і практика / За ред. З. Ватаманюка. – Львів: «Новий Світ-2000», 2005. – 648 с.
4. Геєць В. М. Інститути соціалізації в Україні та країнах ЄС: тенденції розвитку та ключові відмінності / В. М. Геєць // Український соціум. – 2011. – № 2. – С. 7-34.
5. Лисин В.С. Институциональные аспекты экономических реформ в России : монография / В.С. Лисин ; 2-е изд., доп. и перераб. – М. : Высш. шк., 2000. – 144 с.
6. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії [Електронний ресурс] : закон України від 05.10.2000 № 2017-III – Режим доступу : zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2017-14.
7. Прожиточний мінімум у 2000-2017 рр.: статистична інформація [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://index.minfin.com.ua/index/wage/>
8. Європейська соціальна хартія // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 51. – Ст. 2096.
9. Державна служба статистики України [сайт] : статистична інформація. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.

10. Герасименко П. Мінімальна зарплата: світові стандарти і українські реалії [Електронний ресурс]. / П.Герасименко – Режим доступу : zaxid.net/news/showNews.do?minimalna_zarplata_svitovi_standarti_i_ukrayinski_realiyi&objec_tId=1231038
11. Шляга О.В. Проблеми заробітної плати в Україні та шляхи їх вирішення [Електронний ресурс] / О.В. Шляга, Л.О. Пархоменко. – Режим доступу : www.zgia.zp.ua/gazeta/evzdia_6_044.pdf
12. Арріго Д. Глосарій із трудового права та соціально-трудових відносин (з посиланням на досвід Європейського Союзу) / Д. Арріго, Д. Касале. – К. : International Labour Office, 2006. – 432 с.

Бильская О.В. Качество инновування институционального наполнения социальными компонентами рыночного механизма хозяйствования

Аннотация. Раскрыты особенности социализации национальной экономики в сравнении из развитыми зарубежными странами и обоснована необходимость формирования соответствующей институциональной среды. Исследованы сформированные в национальном экономическом пространстве за годы независимого хозяйствования институты, и установлены обусловленные ими явления, тормозящие социально-инновационное развитие. Охарактеризованы прожиточный минимум, норматив минимальной заработной платы и среднемесячная заработная плата как инструменты прямого государственного регулирования оплаты труда, а, следовательно, и удовлетворения потребностей населения и обеспечения мотивации к труду. Проведено сравнение национальных социальных стандартов и государственных социальных гарантий с аналогичными институтами поддержания социальности в развитом зарубежном обществе и установлено путем расчетов их обоснованные уровни для Украины. Предложено обоснованные меры по смягчению асоциальности целевых установок институтов и институций управления и регулирования, содержащие социальные позиции населения в плоскости рецессии.

Ключевые слова: социализация экономики, институты, инновирование, результативность, деструкции, оценка, прогноз, перспективы.

Bilskaya O.V. Quality of innovation of institutional filling with social components of market mechanism of management

Summary. The features of socialization of the national economy in comparison with the developed foreign countries are revealed and the necessity of formation of the corresponding institutional environment is grounded. The institutes that have been formed in the national economic space for years of independent economy have been investigated, and the negative phenomena caused by them, which hinder social and innovative development, are established. The subsistence minimum, the minimum wage and average monthly salary as a means of direct state regulation of wages and, consequently, the satisfaction of the needs of the population and the provision of motivation to work are described. A comparison of national social standards and state social guarantees with similar institutes for maintaining sociality in a developed foreign society has been made and the justified levels for Ukraine have been established through calculations. Proposed reasonable measures to mitigate the asociality of targeted guidance institutions and institutions of governance and regulation, which hold the social position of the population in the plane of recession.

Keywords: socialization of economy, institutes, innovation introduction process, efficiency, destruction, estimation, forecast, prospects.